

براهوئی افسانہ: روایت و راجی سر حال

محمد اقبال ناظر

لیکچرار براہوئی گورنمنٹ ڈگری کالج کوئٹہ

ڈاکٹر عبدالرزاق صابر

وائس چانسلر یونیورسٹی آف تربت

ڈاکٹر منظور احمد بلوچ

شعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کوئٹہ

Abstract

The foundation of the Brahui short stories was laid in 1955 and its very first short story was "Musafir" which was written by the first Brahui short story writer Haibat Khan. After this, there were a lot of the new writers and though it was a bit slow, but the writers kept writing. Generally the new writers brought up the topics like tribal customs and social behaviors which is still continued with minor modifications. We cannot say that these sorts of topics can't be the topics of fiction and specially short stories. Obviously these are burning social issues which are seen in the Brahui short stories and these issues must be brought forward but the need of new style of writing is after all the requirements of Brahui short stories because the common and similar topics reduce the colorful circle of the short stories and as a result it loses its readers. Further, Brahui short story needs a lot of practice to improve its technique. Beside this, as per today's literary requirements, historical, economical and psychological aspects are also to be brought forward in order to enhance the topics of Brahui short story.

Keywords: Brahui short story, tribal customs, social behaviors, literary requirements, historical, economical and psychological aspects

ادب نا انسان تون اسه سوگوو تعلقداري اسه۔ دا تعلق همولو ز آ تيان بنا الیک ہر اتے انسان اولیکو دے دوی آن ادا کرے۔ اوہیت کنگ و شروع کرے۔ بس همودے ۽ اینونا دے اسکان ادب انسان ناکل آن بھلا درشانی نا وسیلہ جوڑ مس۔ ڈاکٹر سلیم اختر نا بقول ”اینونا وخت نا چا ہنداری ناکل آن بھلا ذریعت ادب ۽۔ اودا ہم ادب ۽ ہر اتینا اینونا زبان جوڑ مریسہ دا نا ترجمانی ناحق ۽ ادا الیک“ (اختر: 1991: 32-31) ادب نا بنائی درو شم امر کہ مسنے دا ئی درشانی نا سوب نثری مسنے یا شاعری ئی دانسانی احساس و جوڑہ غا تا پڑ ۽ ترجمانی اس کر یسہ نہ بیرہ زبان ۽ اسہ زیبا و در شم اس تس بلکن تینٹ انسان ناشون و شرحالی ئی ہم کمک گار مسنے۔ دا ادب ۽ ہر انسان نا ظاہر و تہہ نا احساس و کیفیت آتے پڑہ انسانی تاریخ نا رکھنا کاریم ۽ ہم کرینے۔ اتنے کہ ”ادب زندگی ہم ارے اوزندا آدینک ہم راج ئی ساڑی ہر اے بندغ ادب تون وڑنا وڑسنٹ گنڈوک ۽۔ امر و ہم راج اس مرے اونا پٹ و پول ادب آن بیدس ممکن اف۔ ادب و راج نا اسٹ ایلوڑ تون سوگوو تعلقداري اڑتو ما تا سمت و رفتار آ اسہ جوانو اثر اس شاغک۔ وختس کہ اڑتو ما تا مری دافتنے اسٹ ایلوڑان تیل تمہنگ نا ذریعت جوڑ مریک۔ (ناشاد: 2016: 16-9)

ادب اٹ شاعری نا تینا مقام و ہندا سے۔ کہ اونا تاریخ اولیکو انسان ناہیت کنگ نا تاریخ ۽۔ ولے داڑتون اوارنثر نا ہند ہم داڑان بچ وڑٹ شیف اف کہ دا ہم انسان نا درشانی ناہمو وڑ و وسیلہ اسہ ہر اجا کہ غا شاعری سلوکے۔ دارد قصہ، داستان، ناول آن افسانہ اوالیونثری بشخ آتسکان نا سفر ئی ہزار آ سال آتا آزمونہ غا تے تینون اوار بر و کانسل آتسکان سر کر یسہ بسنے۔ وخت نا خواست آک دا ادبی بشخ آتے تینا تینا وڑٹ رد و بند تر یسہ انسان نا سنگت تخانو۔ ہر افتیان اسٹ اس افسانہ ہم ارے۔

افسانہ

اینونا آختہ غا بندغ نا ذہنی کھتار س ۽ افسانہ کنگٹی ۽ شاعری آن پدا افسانہ دا خاطر آن ہم زیات است پُسن و ادبی بشخ اس جوڑ مسنے کہ دا اسٹ تو گونڈ و نوشتہ اس مریک۔ داڑان بیدس دا ئی انسانی زندگی نا چندی پالوتنا بیان نا گشاد ساڑی ۽۔ او داڑکن اینونا بندغ تون وخت کشنگ ہم

دادر مشکل اف کہ داصنف ناجون انسان تون وخت نامکبوتی ناسوب ہم ارے۔ ایہن تو افسانہ نا روایتی تعلقداری، داستان تون جوڑ مریک۔ داہموداستان ۽ ہراچندی دور و صدی تاسفر ۽ خلیسہ ناول ولد وخت ناخواست آتاردٹ افسانہ نادرشم اسکان سرمس۔ افسانہ انت اسے، دانا گرج انسان ۽ اٹسکین مس۔ دانا ماحول انت اس مریک۔ داردٹ

چاہندار آک چندی خیال آتادرشانی ۽ کرینو۔ ڈاکٹر سلیم اختر ناپانگ ۽ کہ ”گوئڈ افسانہ ناسہ جتاؤ تیلنک اسے۔ ہراناول آن النگانے ولے او پدا ہم تینا تیبی یکئی اس تنک۔ گوئڈ افسانہ ٹی پلاٹ، کردار، گپ وتران، چاگرڈ ناندراہ کشی چکا چکا ہیئت آتے اساسی کردار اک ادا کیرہ۔ افسانہ ۽ ہرا خاص انگا ہیئت ناول آن جتا کیک او وحدت تاثر ۽۔ ہر ننگے تو افسانہ ناغٹ آن نہ ہی آ ہیئت تاثر یا شیر ہندا وحدت تاثر نامنت وارے۔ (اختر 2011: 41)

ہندن افسانہ ناسہ پین صفت اس پروفیسر انور جمال دن بیان کیک۔ ”افسانہ زندگی ناسہ واقعہ یا پلو سے نافی پیش کش نا پن ۽۔ ہرالس وڑٹ قصہ ناشکل اٹ پیش کنگک۔ دن انگا نوشت نا گوئڈ منگ بنداوی حیثیت تنک۔ وحدت تاثر (Unity of impression) دانا کل آن جوا ننگا ہیئت اے (جمال: 2016: 23-24)

داڑان بیدس پنی آزانت کارڈاکٹر اقبال آفاقی افسانہ و ناول نانیامٹ فرق ۽ کشیہ خوانو کاڑ دانا اثرات آتے دن بیان کیک۔ ”ناول سال آتیا تالان مریک۔ او افسانہ منہ دے ٹی تینا سفر ۽ اے سر کیک۔ گوئڈ منگ تون اوارا وادائی اسہ خاص ۽ زمانی و مکانی حد و حویل سے ناتیٹی حرکت کریسہ وحدت تاثر ۽ ردوم ایٹک۔ اسہ پوراؤ، زبیاؤ گوئڈ ۽ قصہ سے نا جوا ننگا ہیئت ہندن مریک کہ او خوانو کا نا شعور آ کر مبو اثر اس شاعک (آفاقی: 2012: 33)

دایا داڑان بیدس ہم چندی پادار آتا افسانہ نارداٹ خیال آک خوک خوک ہندا وڑٹی ۽۔ افسانہ ناہر التعریف و ماحول مونا بریک یقین اٹ او خوانو کاڑ کن بھاز زیات دوستی نا جاگہ اس تنک۔ اودا صنف ناپسدی ناسہ سبب اس ہم ارے کہ انسان ناقصہ ساڑی ۽۔ داصنف دا قصہ نا بیان نازیبا ئی

جاشتی تون اوارفن و فکری گرج و خواست آ تارڈٹ جو خدر پین دوست ء صنف اس مریسہ انگلی ء۔

براهوئی افسانہ، گرج و روایت:

براهوئی افسانہ ناروایت و تاریخ آنظر اس شاعنگے تو دا معلوم مریک کہ براہوئی افسانہ چٹ پوسکنو صنف اسے ہرانا بنا 1950ء آن پد مریک۔ کہ دانا سوب ہم پوسکنا دور ناروم و شون الگ نا گام گنج آک ء۔ براہوئی نا لیکو افسانہ نگار ہبت خان اونوشٹہ اونا کروکا افسانہ ”مسافر“ براہوئی نا اولیکو افسانہ ء۔ دا افسانہ 1955ء ٹی نوائے وطن کراچی ٹی چھاپ مس۔ (براهوئی: 2004: 179)

داڑان پد نوشتوک آ تا اسہ جو اتو ردا س بنا الگ۔ بنائی نوشتوک آ تیبی نا درقبرانی، ع۔ ح۔ شاہوئی، دوست محمد، اختر ندیم، ظفر مرزا، عبدالقادر شاہوئی، تاج محمد رند، گل بنگلزی، غلام نبی راہی نا پنک برہرہ۔ (صابر: 2015: 156) دانوشٹوک آک مختلف اخبار و رسالہ غاتیبی براہوئی افسانہ نوشتہ کریر۔ براہوئی افسانہ ء بند او اس تسر۔ دارد بر جاسلیسہ اسہ وخت اس ہندن ء بس کہ داسہ باقاعدہ وڑٹ افسانہ غاتا مجموعہ غاک چھاپ متنگ شروع مسر او دادور نا اولیکو افسانوی مجموعہ ڈاکٹر تاج ریسانی نا ”انجیر نا پھل“، کس۔ دا کتاب 1982ء ٹی چھاپ مس۔ (ضیاء: 2007: 71)

”انجیر نا پھل“ براہوئی فلشن کن اسہ جو انو علامت اس تصور کننگا کہ داسہ دا پڑا ہم تخلیق نا اسہ جو انو عمل اس بنا لکئے۔ ہندن داڑان پد گل بنگلزی، عارف ضیاء، وحید زہیر، ڈاکٹر نصیر عاقل، آمنہ یوسف موج، رحیم ناز، طاہرہ احساس جنگ، نور پرکانی، حمیرا صدق، نیلم مول، ڈاکٹر عزیز مینگل، غمخوار حیات، او ایلو پوسکن نوشتوک آک دارد ء مومن مستی وریسہ تینا تینا کتاب آتے شینک کریر۔ ایہن تو دا سلسلہ اینو اسکان بر جاع و لے بھاز مدان و سست روی نا شکار ء۔ داڑان بیدس ظفر معراج، خادم لہڑی، افضل مراد، منظور بلوچ، او پین چندی ہندن ء پین کہ اوفا باقاعدہ وڑٹ کتابا کہ تو مونا بتو و لے اوفا افسانہ غاک مختلف اخبار و رسالہ غاتے ٹی چھاپ مریسہ بسنو۔

ترجہ نا پڑا ہم خادم لہڑی، نور پرکانی تون اور گل بنگلزی نا کار میک بر جاع۔ گل بنگلزی نا ناول آ تیان بیدس افسانہ غاتا کتاب شیرزالہ لمہ، وزندا چراغ نا پٹ مونا بسنو۔

(بیدار: 2014: 137)

براہوئی افسانہ نارجی سرحال:

دنکہ پاننگک کہ ادب نا کاریم راج ناجوز غاتا بیان ودرشانی ءتو اگہ زن افسانہ ءتیوئی براہوئی ادب آن زرس جتا تخمہ دانا سرحال آتے ہرن توننے ساتمک کہ داحدا سسکان راج آن سرحال ارینے۔ براہوئی افسانہ بناٹی ہر اسرحال ءدوئی کرے اوخوک خوک اینواسکا کن برجاء۔ بنائی افسانہ نا سرحال آتیٹ لب، چڑپہ چڑی، خون بہا، سیاہ کاری، رسم دور، قبائلی او ارائی، جیرہ غاک، سانگ بندی، بوتارو بزغرننا چک و تاڑ او پین ہندن انگلس ایلو سرحال آک او اراء۔ بیدس ”مسافر“ (ہیبت خان: 1976: 129) افسانہ غان کہ او براہوئی نا اولیکو افسانہ متنگ آن باوجود ہم تینا تیٹی اسہ فکری گشاداس تخک۔ او دا افسانہ براہوئی افسانہ تا بند او ءاسہ بھاز زیبا ءو گچینو وٹسیٹ تخک۔ داڑان پدنا نوشتوک آتیٹی ظفر مرزانا ”تینائی ناراز“ (مرزا: 1977: 174) او غلام نبی راہی نا ”دانا قافلہ“ (راہی: 1976: 115) او منہ پین افسانہ ہندو اہر تیٹی اسہ جتا ءانداز سے ٹی جتا ءو سرحال سے تو ہیبت منے۔ ارا تیٹی افسانہ نافنی گرج و خواست ہم ختنگک داڑان بیدس زیادہ ہی سرحال ہمودو ہر اہتیا ہر شتوک طبع آزمائی کرینے۔ لب اسے ہندو سرحال اسے کہ داڑ بھاز نوشتہ منے۔ نوزدہ صدو ہشتاد آن پدنا افسانہ نارنگ مچہ بھاز بدل ارے او نا تہٹی اسہ ترتیب اس ختنگک۔ دادوڑی کتاباک چھاپ مننگ شروع مسر ہراتیان ڈاکٹر تاج ریسسانی نا کتاب ”انجیر نا پھل“ کہ براہوئی نا اولیکو افسانوی مجموعہ ءاسہ جوانو، گچینو بنا اس ارے۔ کہ دانا میکو دور نا اسہ بند او ءگام اس قراریتہ۔ ڈاکٹر تاج ریسسانی براہوئی دے زن افسانہ نا ءاسہ پوسکنو درو شم اس تس۔ او نا بھاز آسرحال آتا متنگ تینا جاگہ غاوتیٹی پوسکنو انداز، زبان، و ردو بند اس مونا ایس۔ او نا افسانہ ”ولم نا کڑو“ (ریسانی: 1982: 98) نا ماحول ایہن تو اسہ خلکی راجی ماحول سینا بیان ء۔ ولے ہراوڑو زیبا ئی اٹ دا ماحول تو خولم نا تعلق داری ءگنڈک دا اسے پوسکنو رنگ اسہ یا افسانہ ”سڈٹ ءعا“ (ریسانی: 1982: 1) نا سرحال ہم ایہن تولى ء۔ ولے ڈاکٹر تاج ریسسانی نا دا ئی ہم بیان اسہ پوسکنو وٹسیٹ ء۔ ہندن گل بنگلورئی نا نوشتہ خلقی، پہوالی زندنا نڈارہ کشی ءیک۔ دا ہم جتا ءو روایت

سے کہ دارنگ ناپیگونی گل ہنگرئی آن بیدس کس تواف۔ ایہن تودارنگ اٹ پین ہم نوشتوک اریر
 - وحیدز ہیر و عارف ضیاء نا افسانہ غاتا سرحال اک متکن پوسکن اور سوارے۔ زیادہ ہی شاری ماحول ۽
 سرحال کر یسہ تینا تینا انداز اٹ نوشتہ کرینو۔ ڈاکٹر منظور بلوچ نا خیال ۽ کہ ”وحیدز ہیر نا افسانہ غاتیٹی
 تکرار زیات ۽۔ واہمو وخت نا افسانہ نا ٹرینڈ یعنی حیدان کنگ و الاطرز ۽ کاریمٹ اتیک۔ او عارف
 ضیاء نا افسانہ غاک او نا فکری تضاد نا درشانی ۽ کیرہ۔ (بلوچ: 2010: 19)

ڈاکٹر نصیر عاقل نا سرحال مذہبی ۽۔ افسانہ و ناول آتیٹی تینا نظریاتی سوچ ۽ سرحال جوڑ کر یسہ راجی
 اصلاح ۽ تبلیغ سینا وارٹ نوشتہ کیک۔ ولے اوفا اسہ افسانہ اس ”ارمانی آخنگ“ (عاقل: 1996: 93)
 راجی ویل وڈکھ آتا اسہ جو انو انداز سے اٹ درشانی ۽۔ آمنہ یوسف موج، طاہرہ احساس جنگ، جمیر اصدف،
 نا نوشت آتیٹی نیازی و نیازی تون توند ویل آک مونی بریرہ۔ رسم دودو آتارڈ نیازی تون مرو کا ظلم نا
 بیان ۽۔ نیلم مول وڈاکٹر عنبرین مینگل نا زیادہ ہی سرحال نیازی ۽۔ ولے اوفا سرحال آک بدل ہم اریر۔ ہرا
 راجی سرحال آتیٹی پوسکنی اتنگ نا کوشت کرینو۔ ڈاکٹر عنبرین مینگل او لیکوار براہوئی افسانہ ٹی سیاسی ماحول ۽
 او ارشاعانے۔ کہ دا اسیہ جو انو علامت اسے۔ ”ذات نا قیدی“ (مینگل: 2009: 19) ڈاکٹر عنبرین مینگل
 نا اسہ ہندو افسانہ اسے ہرائی گچین کاری تے سرحال جوڑ کر یسہ داناناراج آمر وکا اثراتے پاش کنگانے۔ نور
 احمد پرکانی۔ رحیم ناز و منیر اثر ریسانی اس تا سرحال آک لس ۽ سرحال ۽۔ ہرا قیدی ساگ بندی، رسم دودو،
 قبائلی چک و تاڑ، خون بہا او ہندن انگا ایلو ویل آک او رو۔

داڑے ن داپانگ کپنہ کہ دا سرحال آک راجی افس۔ یاد اتیا نوشت نا گرج اف یاد افسانہ
 نا سرحال متنگ کپسہ۔ ولے سوال دادے کہ دا سرحال آک براہوئی افسانہ نا قد ۽ ہراڑے سلیفرہ۔
 او نا دروشم ۽ امر جوڑ کیرہ۔ دارڈ خوڑت جاچ آن پد ہندا ہیبت مونا بریک کہ براہوئی افسانہ نا
 سرحال ٹی دنو بھلو بدلی اس بتنے۔ بنائی دور نا سرحال اینو اسکان ہمو رنگ و درشم اٹ نوشتہ متنگی ۽۔
 ار اٹ ان یک رنگی نا گمان مریک۔ کہ دا فکشن نا زوری ۽ ظاہر کیک۔ ایلودا کہ سرحال نا پوسکنی و متکنی ہم
 دا خدر بھلو ہیبت اس مفرو۔ کہ اوٹی نوشت نا چس و زیبائی نا نہ متنگ بھلو عیب اس ۽۔ اتنے کہ نوشت نا
 انداز سرحال اٹ پوسکنی اتیک۔ او نوشتوک ۽ ایلو نوشتوک آن جتا سلیفک۔

کھٹیا:

ادبی شیخ آتیاں افسانہ مرے یا ناول یا گڈاپین ادبی نوشت اس۔ دالمی اف کہ اونا سرحال بیرہ راجی مرے۔ ولے داہیت ہم گواچنی ساڑی ء کہ سرحال اتنس ہم مرے اونا روتہ راج تون ضرور مرے۔ اونا تعلقہ اداری انسان تون مدام گنڈوک مرے۔ ہندن تو پانگتنے کہ ادب راج سینا تیوی تاریخی نفسیات ء تینا تیٹی ڈھلکوک مرے۔ احساسات آتا بیان مرے یالس ء گپ سینا درشانی اونا تعلقہ اداری بندغ تون المی مرو۔ ایہن تو براہوئی افسانہ ہم تہنا سرحال ٹی زیادہی راجی ء۔ او اونا ماحول تینا دا پاراے پاراٹ گوئی کیک۔ ولے راجی سرحال ناباروٹ داہم ہرننگ و جاچ کنگنگ ناہیت اسے کہ انت راجی سرحال بیرہ رواج ء شیف خلنگ ، چرپہ چڑی، لب، قبائلی جیڈغاک، بوتار بزغرا چک و تاڑ، یا پین ہندن انگا ویل آکو۔ یا گڑا راجی خواست و ویل آک داڑان بیدس ہم اریر۔ انتے کہ نن دنکہ مہالوپارین کہ براہوئی افسانہ تینا بناغان ایس اینو اسکان تینا ہموسرحال آتیون مون مُستی گام خلنگٹی ء۔ ہرافتے نن لس راجی سرحال پانگ کینہ۔ یعنی نن تون نوشت نا داخدر کاختی ء کہ نن اسٹ تو ہمورد ء مونا دنگٹی۔ ولدا ہمورد ء مورنگ اٹ برجا ہم تخانن۔ بیشک نن داویل آتا گواچی ارین اوداننا شون شرحالی نامون اٹ سلوک ء ویل ء۔ ہرافتیا نوشت نا بھاز زیات گنجائش و گرج ہم ارے کہ داویل آک اے سرمریرا ونا راجی شرحالی ناکسرک ملنگر۔ ولے گرج دا گڑا نائے کہ داسرحال آتیٹی پوسکنی انگ اوتجربہ کنگ فلشن نا بھلا خواست ء۔ نہ تو دا پڑا سرحال آتا اسہ رگی نا سوب آن خڈا کپ ننا افسانہ سلوکا دیر جوڑ مرے۔۔۔ او مون مستی بودکپ۔ او ہندا سوب آن قاری جوڑ کنگ اٹ بے صوب سلسلہ۔ شاہد ہندا وجہ ء کہ ننا شاعری ء خوانو کوارے او افسانہ ء اف انتے کہ شاعری تینا سرحال ء بدل کرینے۔ اینو نا شاعری وخت و حالیت آتاردٹ تینا تیٹی فکری و فنی بسنی انگ تون اواراوار راجی وقومی کالحوائی ہم جاگہ نہ جاگہ اسکان کیک۔ ایہن تو ہندا ہندا فلشن نا ہم مروئی کس۔ ولے فلشن نا تیٹی پوسکنا تجربہ غا تا نہ مننگ دانا زوری جوڑ مرے ٹی ء۔ انتے کہ دا پڑا علمی بندا آتیا راجی وقومی ویل آتے تاریخ، فلسفہ، معاش، سائنس نا سرحال تون اوارشاغنگ نا خواست ہروخت ساڑی ء۔ ہرا دے نن دا وخت اسکان ودئی کنگ کتنن۔

حوالہ اور کتاب آک

- اختر ڈ۔س (1991) 'افسانہ و افسانہ نگار سنگ میل پبلی کیشنز لاہور
- ناشادا.م (2016ء) 'اصناف ادب، تفہیم و تعبیر، نیشنل بک فاؤنڈیشن
- اختر ڈ۔س (2011) 'تنقیدی اصطلاحات (توضیحی لغت) 'سنگ میل پبلی کیشنز لاہور
- جمال پ۔ا (2016) 'ادبی اصطلاحات، نیشنل بک فاؤنڈیشن اسلام آباد
- آفاقی ڈ۔ا (2012) 'اردو افسانہ، فلشن ہاؤس
- براہوئی ڈ۔ع (2004) 'بلوچی، براہوئی زبان و ادب، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی
- صابر ع۔ر (2015) 'تالان آمر واریک، براہوئی ادبی سوسائٹی
- ضیاء ع (2007) 'براہوئی جدید نثر (تخلیق و تنقید) نیوکالجز پبلی کیشنز کوئٹہ
- بیدار ق (2014) 'براہوئی نسائی ادب کا تحقیقی و تنقیدی مطالعہ، براہوئی اکیڈمی پاکستان
- مسافر۔ہ۔خ (1976) (افسانہ.....) 'مستائی، براہوئی اکیڈمی پاکستان
- مرزا۔ظ (1977) 'تئیائی نازاز، (افسانہ) توشہ، براہوئی اکیڈمی پاکستان
- راہی غ۔ن (1976) 'داننا قافلہ (افسانہ) مستائی، براہوئی اکیڈمی پاکستان
- ریسانی ڈ۔ت (1982) 'انجیر نا پھل، قلات پبلشرز کوئٹہ
- بلوچ۔م (2010) 'تنقید نامکبوتی ناسوب آک، قلات پبلشرز کوئٹہ
- عاقل ڈ۔ن (1996) 'پرومازؤ، براہوئی اکیڈمی پاکستان
- مینگل ڈ۔ع (2009) 'صحب نامزل مراف، براہوئی اکیڈمی پاکستان